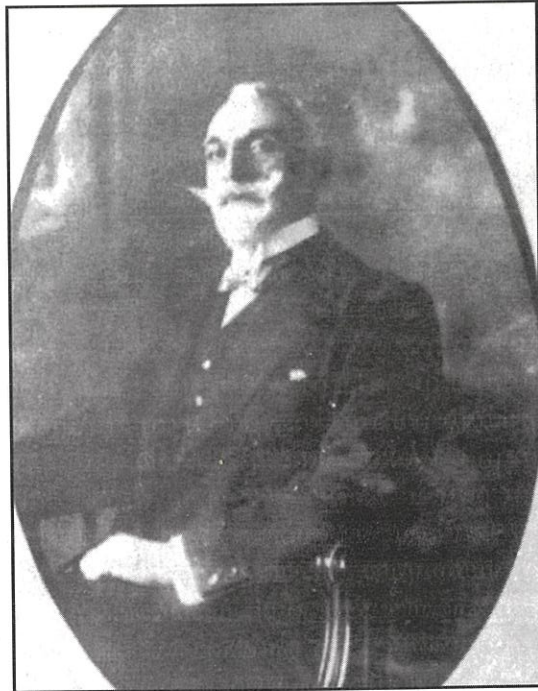

Εισηγητική ομιλία του Προέδρου του Συνεδρίου Καθηγητού Κων/νου Βαβούσκου: «Μακεδονικός Αγών, Ιστορική θεώρηση»

Θα κάνουμε έτσι μια αξιοπρεπή θα έλεγα εισαγωγή, ούτως ώστε αι επόμενες ανακοινώσεις, οι σημερινές, οι αυριανές και οι μεθαυριανές να μπούνε σ' ένα ορισμένο πλαίσιο. Προηγουμένως κατά τον χαιρετισμό μου είπα ότι εορτάζομεν την λήξιν του Μακεδονικού Αγώνος, όχι την έναρξιν, διότι υπάρχει αμφισβήτησις ως προς αυτήν. Λυπούμαι που ο φίλτατός μου Νομάρχης υπέπεσε εις αυτήν την αμφισβήτησιν.

Ο Μακεδονικός Αγών δεν άρχισε το 1904, άρχισε το 1871. Δεν θέλετε να πιστέψετε εμάς τους Έλληνες, τότε να επικαλεστώ τους Βουλγάρους, αυτοί το λένε. Και αν δεν θέλετε να πιστέψετε τους Βουλγάρους, θα επικαλεστώ και τους Γάλλους.

Ένας Γάλλος δημοσιολόγος ο οποίος έκανε έρευνα δια τα οικονομικά του Μακεδονικού Αγώνος, ένθεν και ένθεν, σε βιβλίο το οποίο εδημοσίευσε στο Παρίσι στη γαλλική γλώσσα το 1915, αναφέρει ότι η Βουλγαρία από το 1871 μέχρι το 1908, εξόδευσε ένα δισεκατομμύριο χρυσές λίρες για τον Μακεδονικό Αγώνα. Το πόσα εξόδευσε το ελληνικό κράτος σας το είπε προηγουμένως ο κ. Νομάρχης, είναι περιττό να το επαναλάβω. Αυτό έχει μεγάλη σημασία, διότι φαίνεται καθαρά πλέον, ότι ο εγχώριος Μακεδονικός Ελληνισμός, ανέλαβε μόνος του την διεξαγωγήν του Αγώνος. Δεν είναι φαινόμενο μοναδικό. Όπως και το 1821, οι Υδραίοι, οι Σπετσιώται και οι Ψαριανοί πλοίαρχοι και στόλαρχοι, άνοιγαν τα πουγγιά τους και αράδιαζαν τα τάλαρα τα οποία είχαν

Ο Πρόξενος Λάμπρος
Κορομηλάς

κερδίσει εις ειρηνικήν εποχήν, δια τον Αγώνα.

Έτσι λοιπόν και ο Μακεδονικός Ελληνισμός άνοιξε το πουγγί του και από τα δικά του (τα πουγγιά) διοργάνωσε και εχρηματοδότησε τον Μακεδονικό Αγώνα τουλάχιστον μέχρι το 1903. Έχουμε εκδόσεις στην Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, απομνημονεύματα αγωνιστών του 1896. Ήδη το 1896 υπήρχε οπλαρχηγός ο Σπανός από το Άργος Ορεστικόν, ο οποίος είχε οργανώσει ομάδα ενόπλων Μακεδονομάχων. Το 1896, επτά χρόνια προ του 1903. Κι αν θέλετε να επαναλάβω και μερικούς ξένους οι οποίοι είχαν επισκεφθεί την Μακεδονία, ένας από αυτούς ήταν ο κατόπιν Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο των Παρισίων Γάλλος Victor Bérard, που έγραψε ένα βιβλίο το 1896 με τίτλο: «Η Τουρκία και ο σύγχρονος Ελληνισμός του 1896». Εκεί τα λέγει καθαρά και μάλιστα δεν ήταν φιλέλληνας. Επειδή όμως λέγει, αυτά που λέγει, οι Βούλγαροι απηγόρευσαν να κυκλοφορήσει το βιβλίο του στη Βουλγαρία. Ο άνθρωπος λέγει την αλήθεια. Εν πάση περιπτώσει ασ σταθούμε στο γεγονός ότι ο Μακεδονικός Αγών άρχισε το 1871. Δεν πρέπει να αφήσουμε εις την λήθη την μνήμη όλων των γνωστών και αγνώστων ανθρώπων, οι οποίοι από το 1871 και εφεξής έδωσαν την ζωή τους, την περιουσία τους, τα παιδιά τους, τα πάντα, για να συγκρατήσουν τον Ελληνισμό στον Μακεδονικό Αγώνα, εκεί που ευρίσκεται σήμερα.

Είναι καθήκον μας, αλλά είναι και τεκμήριον και κίνητρον δια το μέλλον. Αλλοίμονο αν περίμενε η Ελλάς να απελευθερωθεί το 1903. Δεν θα υπήρχε Μακεδονικός Ελληνισμός, κατά την γνώμη μου, διότι ούτε ο Γκόνοβς βγήκε το 1904, ούτε οι άλλοι. Βέβαια το 1904 ήλθαν πάρα πολλοί ένοπλοι από την νότιο Ελλάδα, από το ελεύθερο βασίλειο, όπως έλεγαν τότε και από την Αμερική ακόμη. Αλλά η βάση ήταν εδώ. Ένας, τότε, υπολοχαγός Πελοποννήσιος, ο Δημ. Κάκκαβος, του οποίου τα απομνημονεύματα εδημοσιεύσαμε εμείς, εις την Εταιρείαν Μακεδονικών Σπουδών, γράφει δια τον Γκόνοβ Γιώτα, το δικό σας «το στοιχείο του Βάλτου και το στερέωμά μας». Πελοποννήσιος τα λέγει αυτά. Επομένως βλέπετε προϋπήρχε το πράγμα και ενισχύθη ο Αγών από όλους, οι οποίοι ήλθαν από την νότιο Ελλάδα, και από την ελευθέρα τότε, αλλά και από την μη ελευθέρα, όπως ήταν η Κρήτη εκείνη την εποχή, όπως και τα νησιά Σάμος κ.λ.π., όπως σας είπα και από την Αμερική.

Αλλά εκείνο το οποίο πρέπει κυρίως να προσέξουμε είναι ότι εκινήθη κυρίως τότε, το 1903, η κεφαλή του Κράτους. Αλλά προς αυτό έδωσε αφορμή μία τραγωδία Μακεδονική. Για μένα είναι πάντοτε δύσκολο να το αναφέρω αυτό διότι έχω και συναισθηματικούς δεσμούς. Αναφέρω το Κρούσοβο του Μονα-

στηρίου, την γενέτειρα των γονέων μου, εκεί που έγινε το περίφημο Ίλιντεν, το οποίο λίγο πολύ θα το έχετε ακούσει όλοι σας. Βούλγαροι, κομιτατζήδες εισήλθαν στο Κρούσοβο. Η πρώτη που τους αντελήφθη ήταν η γιαγιά μου η Αθηνά, η οποία πάτησε τις φωνές. «Έρχονται οι κομιτατζήδες». Το αποτέλεσμα είναι ότι κατελήφθη. Οι Σκοπιανοί σήμερα θεωρούν την κατάληψη του Κρουσόβου εθνική τους εορτή, την θεωρούν επανάσταση μακεδονική, ενώ ήταν μια καθαρά βουλγαρική επιχείρησης.

Και θα σας το πω αυτό, διότι το γεγονός αυτό προκύπτει σαφέστατα από αρχεία ξένων κρατών. Είχα κάποτε την ιδέα και ζήτησα από το γαλλικό υπουργείο Εξωτερικών να μου στείλει όλα τα πρακτικά και τα επίσημα τεκμήρια του υπουργείου Εξωτερικών της Γαλλίας, από αυτήν την περίοδο. Ευγενώς φερόμενο το υπουργείο Εξωτερικών της Γαλλίας, μου τα έστειλε. Κάθισα και τα έψαξα, μ' ενδιέφεραν άλλωστε και προσωπικώς, για την καταστροφή του Κρουσόβου.

Και τότε βρήκα ένα τηλεγράφημα του γάλλου πρεσβευτού στη Σόφια, προς τον προϊστάμενο του υπουργού Εξωτερικών της Γαλλίας, καταχωρημένο στα επίσημα στοιχεία του υπουργείου Εξωτερικών. Λέγει το τηλεγράφημα: «Ευκλοφόρησε εδώ αυτές τις ημέρας το σύνθημα η «Μακεδονία εις τους Μακεδόνες». Εκείνο το οποίο θέλουν οι Βούλγαροι ρυθμίζοντας το θέμα τούτο, είναι να δοθεί η Μακεδονία στους Βουλγάρους». Επίσημο έγγραφο του αρχείου του γαλλικού υπουργείου των Εξωτερικών. Γάλλος πρεσβευτής τα λέγει αυτά.

Αλλά το Κρούσοβο κατεστράφη, διότι επέδραμαν κατόπιν οι Τούρκοι, ο στρατηγός Μαχτιάρ Πάσας, με 10.000 στρατό, συνοδευόμενο από αναρίθμητους βασιμποσούκους, ελευθέρους σκοπευτάς, απλώς για λεηλασία, κατά τον γνωστόν τρόπον και κατέκαυσαν το Κρούσοβο. Και υπάρχει δια πρώτην φοράν, που το ελληνικό υπουργείον των Εξωτερικών ασχολείται με την υπόθεση του Μακεδονικού Ελληνισμού. Εις τα αρχεία του υπουργείου Εξωτερικών έχω βρει έγγραφον, απευθυνόμενον προς την Βασιλικήν Πρεσβεία της Ελλάδος στην Κωνσταντινούπολιν (τότε η Κων/πολις ήταν πρωτεύουσα της Τουρκίας), με υπότιτλους δια τα εν Κρουσόβω: Έντονος διαμαρτυρία προς το μέγαν Βεζύρην δια την καταστροφήν του Κρουσόβου. Συνέπεια τούτου ήταν ότι ο Βασιλεύς Γεώργιος απεφάσισε να αναμιχθεί προσωπικά.

Καλεί τον Δεληγιάννη, τότε πρωθυπουργό, και του λέγει: Την Κρήτη δεν υπάρχει κίνδυνος να καταλάβει κανείς. Η Κρήτη την εποχή εκείνη με τας επαναστάσεις της τας αλληπαλλήλους προσήλωνε το ενδιαφέρον και τον πατριω-

τισμόν όλων των Ελλήνων.

Αφήστε την Κρήτη, δεν πρόκειται να την διεκδικήσει κανείς. Την Μακεδονίαν να προσέξετε διότι χωρίς αυτήν η Ελλάς είναι αδύνατο να ζήσει. Τα επίσημα αυτά έγγραφα είναι τα πρώτα στοιχεία της αναμίξεως του Ελληνικού κράτους.

Και τότε απεφασίσθη να ενισχυθεί ο Μακεδονικός Ελληνισμός. Αλλά να ενισχυθεί πώς;

Έγινε μια ατυχής ενέργεια, κατά την γνώμην μου. Εστάλη μια τετραμελής επιτροπή αξιωματικών, δύο υπολοχαγών και δύο ανθυπολοχαγών τότε. Τα ονόματα ήσαν ηχηρά. Ο ένας από τους υπολοχαγούς ήταν κατόπιν αρχιστράτηγος στη Μικρά Ασία, ο Παππούλας.

Παύλος Μελάς

Ο άλλος εκ των υπολοχαγών ήταν κατόπιν διοικητής του πρώτου σώματος στρατού στη Σμύρνη, ο Κοντούλης. Ανθυπολοχαγοί, ο ένας ήταν εγγονός του γέρου του Μοριά, Κολοκοτρώνης το όνομα, κι ο άλλος ο Παύλος Μελάς, ανθυπολοχαγός του πυροβολικού τότε.

Και εστάλησαν στη Μακεδονία να διαπιστώσουν, αν υπάρχει δυνατότης ενισχύσεως του Μακεδονικού Αγώνος.

Ακόμη να διαπιστώσουμε αν υπάρχει δυνατότης. Εδώ 40 χρόνια πολέμουσε ο Μακεδονικός Ελληνισμός, κάηκε το Κρούσοβο, το Κρατερόν (στα σύνορα παρά την Φλώρινα) τρεις φορές κάηκε.

Ήρθαν ερεύνησαν και έκαναν ομόφωνον έκθεσιν ότι πρέπει να ενισχυθεί ο Μακεδονικός Αγών. Και επιστρέφοντες εις το κλεινόν άστυ, οι δύο εξ αυτών έκαναν αντέκθεσιν λέγοντες ότι δεν υπάρχουν τα στοιχεία βοηθείας. Τότε ο Παύλος Μελάς εξαγριωθείς, κι εδώ νομίζω ότι είναι η μεγάλη του συμβολή, κι όχι η εκστρατεία την οποία έκανε, διότι όταν έκανε την εκστρατεία, κατά την

οποίαν εφρονεύθη, δεν πρόλαβε να αποδώσει τίποτε.

Αλλά η σημασία του η μεγάλη είναι αυτή, ότι έγινε εξωφρενών όταν το έμαθε και εκάλεσε σε μονομαχία τον εγγονόν του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, του γέρον του Μοριά, αφού όμως ειδοποίησε τη μητέρα του ότι «δεν θα τον σκοτώσω» (ήταν δεινός σκοπευτής και ως προσβληθείς είχε την επιλογή του όπλου). Η μονομαχία έγινε. Σας το ανέφερα αυτό το περιστατικό, διότι κι αυτά πρέπει να λέγονται.

Λοιπόν η συνδρομή του Παύλου Μελά ήταν αυτό, κυρίως αυτό, ότι απέτρεψε μίαν αδιαφορίαν τυχόν του ελληνικού κράτους. Εκείνος ο οποίος υπέγραψε την αντέκθεση έπεσε κατόπιν ηρωϊκώς μαχόμενος κατά τον ελληνοβουλγαρικών πόλεμον εις την Ανω Τζουμαγιά, κι επομένως δεν έχουμε λόγον να μη τιμούμε την ηρωϊκή μνήμη του. Αλλά ήταν μια λάθος εκτίμησις η οποία μπορούσε να στοιχίσει πολλά εις τον Μακεδονικόν Αγώνα.

Ο Victor Bégard, τον οποίον σας ανέφερα προηγουμένως, Καθηγητής εν συνεχεία στο Πανεπιστήμιο των Παρισίων, έκανε μία επιτόπιο έρευνα, τα λέγει ο ίδιος. Άρχισε από την Αχρίδα, την οποίαν εμείς αποκαλούμε Οχρίδα, όπως την λένε οι Σκοπιανοί δηλαδή, αγνοούντες προφανώς ότι η Αχρίς κατά τον πρώτον Υπουργόν Παιδείας του Βουλγαρικού Προϊγκηπάτου ήτο από τον 12ον ήδη αιώνα το προπύργιον του Ελληνισμού.

Άρχισε ο Bégard από την Αχρίδα κι έφθασε μέχρι την Θεσσαλονίκη, με τα μέσα της εποχής εκείνης, και σταματούσε κατά τόπους κι έπαιρνε συνεντεύξεις. Έξω από την Ρέσνα (κοντά στο Μοναστήρι) συνάντησε κάποιον και τον ρώτησε τι είσαι συ; Κι εκείνος του απαντά σε βουλγαρική διάλεκτο: «Εγώ είμαι Έλληνας». «Πώς είσαι Έλληνας αφού δεν ξέρεις ελληνικά;». «Ε, λέγει, οι γονείς μας και οι παππούδες μας ήσαν όλοι Έλληνες. Αλλά, αν αναγκαστήκαμε να μιλήσουμε αυτό το ιδίωμα το κάναμε, διότι μας έπεισαν ότι η Ευρώπη θα μας βοηθήσει».

Και τι λέγει ο Bégard τελικά, πώς αντιμετώπισε ο Μακεδονικός Ελληνισμός την βουλγαρική επιβουλή; Με την Παιδεία. Αι Κοινότητες του Μακεδονικού Ελληνισμού ετριπλασίασαν τον αριθμό των σχολείων, τον αριθμό των μαθητών και τον αριθμό των διδασκάλων και καθηγητών.

Από 102 που ήταν τα σχολεία τα έκανε 306, και από 6000 που ήταν οι μαθηταί τους έκανε 18.000. Οι παλιοί διδάσκαλοι, οι οποίοι έκτιζαν οι ίδιοι τα σχολεία. Υπήρχαν περιπτώσεις ανθρώπων οι οποίοι, οι ίδιοι έβαλαν λάσπη, έβαζαν πέτρα έκτιζαν σχολείο και εδίδασκαν μέσα κι όλας.

Πολλούς από αυτούς, όταν απηλευθερώθη η Μακεδονία το 1912, το ελλη-

νικό δημόσιο τους απέλυσε διότι εστερούντο προσόντων, δεν είχαν βγάλει Παιδαγωγική Ακαδημία.

Όταν πρωτοδιάβασα, στα νιάτα μου, τον Bégard, θυμήθηκα και τους αρχαίους μας. Καμία φορά μας κατηγορούν επί προγονολατρεία κ.λπ. Αλλά εμείς αυτοκατηγορούμεθα επί προγονολατρεία, διότι έξω είναι σε μεγάλη υπόληψη οι αρχαίοι Έλληνες, και στα Γυμνάσια και στα Πανεπιστήμια.

Στη Γαλλία διδάσκονται στα Γυμνάσιά τους, στη Γερμανία, στην Ιαπωνία τα ίδια. Και μη προς κακοφανισμόν σας, στα Σκόπια διδάσκονται 112 ώρες αρχαία ελληνικά στα γυμνάσια τους τον χρόνο.

Ο Αθηναίος Φιλόσοφος Ισοκράτης έγραψε ένα περίφημο βιβλίο το οποίο ονομάζει «Πανηγυρικός των Αθηναίων». Εξυμνεί την πόλη των Αθηναίων, αλλά συγχρόνως εξυμνεί και το είδος των Ελλήνων. Λέγει: «Το των Ελλήνων όνομα πεποίηκε μηκέτι το Γένος αλλά της διανοίας δοκείν είναι. Και Έλληνας καθίσται τους της παιδείσεως της ημετέρας ή τους της κοινής φύσεως μετέχοντας».

Έλληνας, λέγει δεν είναι μόνον αυτοί οι οποίοι γεννιούνται από Έλληνες γονείς, κυρίως είναι αυτοί, οι οποίοι έχουν ελληνική παιδεία. Και η ελληνική παιδεία εδίδετο με τα σχολεία, με τας ακαδημίας. Στη Μοσχόπολη της Βορείου Ηπείρου από το 1760 ελειτούργει ακαδημία του ελληνικού γένους.

Ούτε η Κων/πολη δεν είχε Ακαδημία, η πρωτεύουσα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Στη Μοσχόπολη επίσης υπήρχε το ένα από τα δύο Ελληνικά Τυπογραφεία της όλης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Με αυτά τα σχολεία αντιμετώπισαν την επιβουλήν.

Και ένας σύγχρονος Άγγλος Καθηγητής του Πανεπιστημίου του Λονδίνου (πέθανε πέρυσι), ο D. Daikin, αναφέρει αυτό το γεγονός, ότι χάρις στην Παιδεία ο Μακεδονικός Ελληνισμός στάθηκε όρθιος. Κάνει μια παρατήρηση: Η εκπαίδευση αυτή δεν απέβη επί ματαίω. Και ο Bégard όταν κάνει απολογισμό αυτού του θέματος λέγει: Πρόκειται περί μίας γιγαντιαίας προσπάθειας. Μέσα σε 10 χρόνια να τριπλασιασθεί ο αριθμός των σχολείων, των καθηγητών και των μαθητών.

Πρέπει να τηρούμε αυτές τας επετείους, όπως τιμούμε την 25η Μαρτίου, όπως τιμούμε την 26η Οκτωβρίου. Και πρέπει ιδιαιτέρως να τιμούμε το Μακεδονικό Αγώνα, διότι, σκεφθείτε, η Ελληνική Επανάσταση του 1821 διήρκεσε 7 χρόνια, 1821-1828, ενώ ο Μακεδονικός Αγώνας 40 χρόνια, από το 1871 μέχρι το 1908, 40 χρόνια διαρκούς πάλης. Και πρέπει αυτά να μη τα λησμονούμε, αν θέλουμε να διατηρήσουμε την μνήμη μας, διότι η μνήμη είναι εκείνη

η οποία γιγαντώνει το παρόν.

Αλλά επειδή γεννάται και σήμερα ένα πρόβλημα, για ένα ιδίωμα τοπικό το οποίο υπάρχει και στην περιοχή της Φλωρίνης, της Εδέσσης και εδώ, και το οποίο δίνει την δυνατότητα (ή το δικαίωμα) στους Σκοπιανούς να λένε ότι υπάρχει η περίφημος Μακεδονική μειονότητα, η οποία ταλαιπωρείται και καταδυναστεύεται στην Ελλάδα, ήθελα απλώς να επικαλεστώ έναν άλλον Γάλλον Δημοσιολόγο, τον Michel Paillares, ο οποίος το 1907 έγραψε βιβλίο. Οι Βούλγαροι δεν τον αναγνωρίζουν, διότι λένε είναι φιλέλληνας. Και για τον Bégarđ λένε ότι είναι φιλέλληνας και δεν επιτρέπουν την κυκλοφορία του βιβλίου του στη Βουλγαρία. Ο Μ. Paillares είναι φιλέλληνας, γιατί γράφει την αλήθεια.

Πρέπει δηλαδή να γράφει αυτά που αρέσουν στους Βουλγάρους, για να μην είναι φιλέλληνας; Στο βιβλίο του ο Μ. Paillares γράφει ότι επισκέπτεται τον τότε Γενικόν Επιθεωρητή των Μακεδονικών Βιλαετιών Χιλμή Πασά για να του πάρει συνέντευξη. Δύο ήταν τότε τα Μακεδονικά Βιλαέτια, το Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου. Δεν υπήρχε Σκοπιανό Βιλαέτι, κατά τους Τούρκους. Ήταν το Βιλαέτι του Κοσσόβου με πρωτεύουσα τα Σκόπια. Ουσιαστικά ήταν Αντιβασιλεύς του Σουλτάνου ο Χιλμή Πασάς, με έδρα την Θεσσαλονίκη.

(Ο Χιλμή Πασάς ήταν Μυτιληνιός εκμουςουλμανισθείς, γενίτσαρως). Ο Παγιαρές ρωτά τον Χιλμή Πασά: Αυτοί οι βουλγαρόφωνοι, τί είναι εξοχότες; (διότι ελέγοντο βουλγαρόφωνοι, όχι σλαβόφωνοι, όπως σήμερα λέμε, ούτε Μακεδονόφρονες όπως λένε οι Σκοπιανοί). Και ο Χιλμή Πασάς απαντά: Αυτοί, λέγει, είναι Έλληνες. Ερωτά εκ νέου ο Παγιαρές: Μα πώς είναι Έλληνες, αφού δεν ομιλούν ελληνικά. Α, λέγει, εμείς κατατάσσουμε τους υπηκόους μας αναλόγως του σχολείου εις το οποίον φοιτούν, και της εκκλησίας εις την οποίαν λειτουργούνται. Όλοι αυτοί πηγαίνουν σε ελληνικά σχολεία και σε ελληνικές εκκλησίες. Και η γνώμη της κυβερνήσεως σας εξοχότες; Η γνώμη της κυβερνήσεως μου και η δική μου, προσθέτει ο Χιλμή Πασάς είναι ότι αυτοί είναι Έλληνες.

Ας δούμε και τις βουλγαρικές πηγές για να φτάσουμε στους ανταγωνιστές μας της εποχής εκείνης. Βρήκαμε τα απομνημονεύματα ενός βοϊβόδα Βουλγάρου, ο οποίος έδρασε ενεργώς εδώ εις τον Μακεδονικόν Αγώνα. Και τι λέγει αυτός ο βοϊβόδας

Εάν εχάσαμε, λέγει, τον Μακεδονικό Αγώνα, τον χάσαμε χάρις σ' αυτούς τους Γραικομάγους, τους προδότας.

Επομένως, ο Μακεδονικός Ελληνισμός της εποχής εκείνης παρ' όλο ότι ήταν πολύγλωσσος είχε αρραγές εθνικόν μέτωπον.

Βέβαια υπήρχαν και εξαιρέσεις αλλά όχι μόνο απ' αυτούς, αλλά και από ελληνόγλωσσους, μήπως ο Εφιάλτης που πρόδωσε στις Θερμοπύλες δεν ήταν Έλληνας, ελληνόγλωσσος; Ή ο άλλος στο Σούλι, ας μη τον αναφέρουμε κι εκείνος δεν επρόδωσε; Δεν έχει σημασία αυτό. Υπήρχαν κι από αυτούς.

Αλλά η μεγάλη μάζα, η αρραγής μάζα, ήτο ελληνική. Ή τουλάχιστον είχε ελληνική συνείδηση, αν θέλετε να είστε πιο αυστηρός. Κι έτσι ο Μακεδονικός Αγώνας εξελίχθη, όπως εξελίχθη. Τα μέτωπα ήταν δύο τότε. Το ένα ήταν των Κορεστίων, και το άλλο ήταν των Γιαννιτσών. Το μέτωπο των Κορεστίων εξηρτάτο από το Γενικό Προξενείο Μοναστηρίου.

Εκεί ήταν ο Ίων Δραγούμης, ο κουνιάδος του Παύλου Μελά.

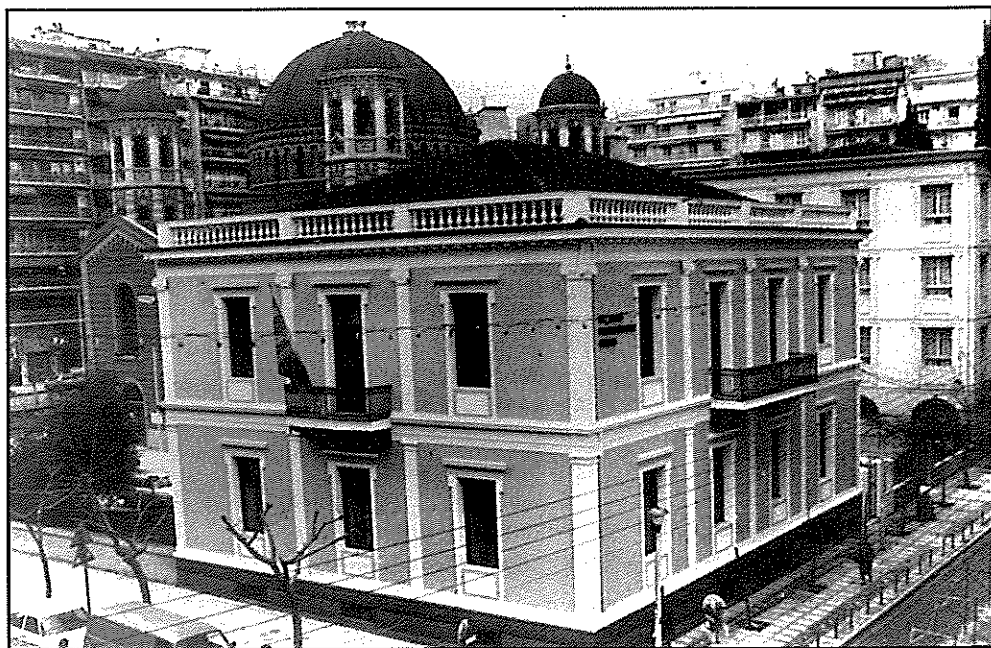
Εδώ ο βάλτος των Γιαννιτσών εξηρτάτο από το Γενικό Προξενείο Θεσσαλονίκης. Εκεί ήτο ο Γενικός Πρόξενος ο Κορομηλάς. Το πρόσωπο ξέρετε είναι πάντοτε σπαθί. Ανέλαβε ο Κορομηλάς και τα πράγματα άλλαξαν εντελώς.

Ήταν Υπουργός των Εξωτερικών κατά τον Ελληνοβουλγαρικόν πόλεμον. Το πρόσωπο παίζει μεγάλο ρόλο, και εδραστηριοποιήθη η υπόθεση, αγριώς θα ελέγαμε.

Εκεί (στο προξενείο) ήτο ο Δεμέστιχας. Εδώ θα ομιλήσει ένας Δεμέστιχας, σ' αυτόν τον κύκλο. Ήταν τότε σημαιοφόρος, του ναυτικού. Όταν το 1919 με την συνθήκη των Σεβρών η Ελλάς έφρασε έξω από την Κωνσταντινούπολη, το θωρηκτό Αβέρωφ είχε διοικητήν τον τότε σημαιοφόρον Δεμέστιχαν. Εναυλώχησε εις τον Κεράτιον κόλπον και στη δεξίωση που έδωσε η Γενική Αρμοστιά προς τιμήν των συμμάχων, έβλεπε ότι ένας Γάλλος ναύαρχος, τον κοίταζε επιμόνως. Κάποια στιγμή τον πλησιάζει και του λέγει ότι πολύ με κοιτάτε.

Ο Ναύαρχος Ιωάννης Δεμέστιχας
(Νικηφόρος)

**Το Ελληνικό Προξενείο Θεσσαλονίκης
Σήμερα στεγάζει το Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα.**

Προσπαθώ να θυμηθώ που σας έχω δει. Μου λέγει: Απλά πράγματα, θυρωρό στο Γενικό Προξενείο Θεσσαλονίκης. Είχε έρθει τότε μια γαλλική μοίρα ναυτικού στη Θεσσαλονίκη και έκανε εθιμοτυπική επίσκεψη στον Έλληνα Πρόξενο, ο Γάλλος ναύαρχος και θυμόταν τον θυρωρό, ο οποίος τον εισήγαγε μέσα.

Ο Παπατζαντεάς στο Βάλτο των Γιαννιτσών ήταν Μανιάτης, Λοχίας, αλλά Λοχίας της εποχής εκείνης. Ήταν άγριος σαν τους Μανιάτες. Τον είχαν καταδρομέα. Έβγαινε την νύχτα με μερικούς, απομακρυνόταν από το Βάλτο κι έμπαινε στα ενδότερα. Μια φορά μάλιστα έκοψε τον δρόμο Γιαννιτσών - Σκύδρας. Έστησε ενέδρα. Περνούσαν μερικοί Βούλγαροι από εκεί, τους βουτάει και τους σφάζει. Εγώ δεν το εγκρίνω, αυτός όμως το ενέκρινε και το εφήρμοξε. Και τους κολλάει και μια ταμπέλα: Αυτά παθαίνουν οι βούλγαροι οι οποίοι μάχονται τον Ελληνισμό. Ο Αγώνας στον Βάλτο ήταν άγριος. Επειδή τα βούρλα, λόγω ζέστης και υγρασίας, μεγάλωναν τα έκοβαν για να ανοίξουν διαδρόμους. Το ίδιο έκαναν και οι βούλγαροι από απέναντι, κόβοντας ο ένας, κόβοντας ο άλλος, έπεφτε ο ένας επάνω στον άλλον και γινόταν εκεί πλέον ατομική. Όποιος προλάβαινε να στραγγαλίσει τον άλλον. Ένας συνταγματά-

χης του μηχανικού, από την Στρώμνιτσα, αποστρατευθείς το 1925, διετέλεσε Νομάρχης, ο Κων)νος Μπόνης, απόστρατος το 1930, όταν έγινε η αποξήρανση της Λίμνης των Γιαννιτσών, μου έλεγε: Όταν απεξηράνθει η λίμνη των Γιαννιτσών ο πυθμήν ήταν γεμάτος σκελετούς. Τρέχα τώρα να βρεις αν είναι ελληνικός σκελετός ή βουλγαρικός. Ο ένας προσπαθούσε να εξοντώσει τον άλλον, ομηρικά πράγματα. Ο Παπατζαντεάς λέγει: Τον Βάλτο τον κρατήσαμε 50 άτομα. Έτσι γράφει. Σκεφθείτε τον Βάλτο τον κράτησαν 50 άτομα έναντι της βουλγαρικής επιθέσεως. Κάποτε είπα χαριτολογώντας, αλλά τώρα θα το πω σοβαρά, εις την χειροτέρα περίπτωση 50 άνδρες, στρατηγέ μου, πάντοτε θα βρεθούν. Ευχαριστώ πολύ.